

Även läkare gjorde viktiga insatser i sinnesslövärdens

Skolan för sinnesslöa barn på Norrtullsgatan i Stockholm var den första i sitt slag i Sverige. In till skolan (som revs på 1930-talet) uppfördes senare Allmänna barnhuset (Norrtulls sjukhus). Träsnitt av Emil Westerberg i årsberättelsen för Föreningen för sinnesslöa barns vård 1881.

■ »Läkare bortom förståelse och insikt. Sinnesslövärdens framväxt skedde utan läkarnas stöd«. Så lyder rubriken på Karl Grunewalds tänkvärda historiska översikt i *Läkartidningen* 13/2007 (sidorna 1069-72), med en liknande formulering på omslaget.

Rubriken ger intrycket att läkarnas oförståelse för de utvecklingsstörda gäller hela vårdhistorien, dvs även tiden innan de arvshygieniska tankarna slog rot i läkarkåren i början av 1900-talet. I den löpande texten nämns inte denna tidiga historia, men två av illustrationerna (med bildtexter) är från 1800-talet, vilket tycks bekräfta att det mycket negativa omdömet om läkarna gäller även äldre tid.

Grunewald har tidigare skrivit en bok med en mer heltäckande historik över vården av utvecklingsstörda. Han nämner där några läkare vid namn, men ingen anges ha haft positiv betydelse för själva vården [1]. Det kan därför vara av intresse att komplettera Grunewalds framställning genom att uppmärksamma några läkare som gjorde värdefulla insatser under »sinnesslövärdens framväxt«.

År 1868 gjordes ett upprop och en landsomfattande insamling för att förbättra de usla förhållandena för de utvecklingsstörda. Man vände sig särskilt till »den aktade svenska läkarekåren» och

tvivlade inte på att man skulle »från detta håll erhålla allt det stöd, som endast det sakkunniga omdömet är i stånd att lämna» [2].

Överst bland uppropets undertecknare stod professorn i psykiatri i Uppsala Gustaf Kjellberg (1827–1893). Uppropet ledde till att Föreningen för sinnesslöa barns vård bildades 1869, med Kjellberg som ordförande ända till sin död 1893. Hans första två efterträdare var läkare: med dr Adolf Grape och därefter professorn i neurologi Frithiof Lennmalm [3].

Professorn i psykiatri Gustaf Kjellberg var en föregångsman i vården av de utvecklingsstörda. (Foto ur *Svenskt biografiskt lexikon*.)

Kjellberg var en föregångsman både inom psykiatrin och vid tillkomsten av vård och utbildning av utvecklingsstörda [4]. Tidigt publicerade han en lång uppsats om utvecklingsstörda och deras förutsättningar för utbildning, vilken bland annat grundades på omfattande utlandsstudier. Här skrev han: »Om endast en ringa del af de

medel, som villigt offras på flärdens, fåfångans och de sinnliga njutningarnas talrika altaren, skulle tillvaratagas för de värnlösa hjälp, så behöfde icke någon ungdom uppväxa utan vård, icke ens de af naturen mest vanlottade» [5].

Föreningen för sinnesslöa barns vård kunde redan 1870 öppna Sveriges första egentliga skola för utvecklingsstörda barn på Norrtullsgatan i Stockholm. Den stimulerade till öppnandet av andra skolor i landet (i samtliga fall internatskolor), och Kjellberg utsågs av ecklesiastikministern till inspektör för dessa. Även efterträdarna i denna roll var läkare. Bland dem märks medicinalrådet Georg Schuldheis, som var inspektör 1900–1909 och gjorde mycket för att förbättra förhållandena för de sinnesslöa [6, 7].

Skolan på Norrtullsgatan hade redan från början en egen läkare. Den förste var Gustaf Kjellbergs bror, barnläkaren Adolf Kjellberg, som senare blev professor i pediatrik. Till de mest engagerade efterträdarna hörde Sigurd Lovén (1849–1888), som skrev inkännande fallbeskrivningar i de tryckta årsberättelserna och lade fram ett då framsynt förslag till reformer med ökade insatser av landstingen och staten [3, 8].

Det kan knappast betvivlas att det låg en äkta humanitär inställning bakom de nämnda läkarnas insatser. Det gäller sannolikt också stadsläkaren Haqvin Sylvén i Skövde, som svarade för läkarevården vid ett av de allra första »idiot-hemmen«, och efter honom de andra läkare som var knutna till de tidiga institutionerna för sinnesslöa i Sverige.

Föreningen för sinnesslöa barns vård startade och drev även ett flertal andra institutioner. Man ordnade också »abnormmöten«, där läkare brukade medverka.

Skolan vid Norrtullsgatan blev inte bara ett föredöme för alla de sinnesslöskolor som inrättades i Sverige utan fungerade också i flera avseenden som en riksanstalt. Här startade man dessutom utbildning av såväl sinnesslölärare (landets enda till 1947) som sköterskor för vård av utvecklingsstörda.

År 1911 flyttade skolan till Slagsta, och den engagerade och personliga verksamheten torde ha fortlevt även där efter. Samtidigt förföll många andra institutioner till passivitet, på det sätt som Karl Grunewald beskriver. Grunewald nämner i sin artikel tre läkare som positiva undantag – som »sökte och såg det sinnesslöa barnets potential till utveckling«. Det är kanske ingen tillfällighet

att två av dem var knutna till skolan i Slagsta under inte mindre än fyra decennier.

Alfhild Tamm, Sveriges första kvinnliga psykiater, var sålunda skolans läkare 1914–1928, följd av Alice Hellström till sannolikt 1953. Hennes bearbetning av Terman–Merrills intelligenstest var länge Sveriges mest använda [3]. Skolan i Slagsta övertogs 1951 av Stockholms stad. Den social-, medicin- och arkitekturhistoriskt intressanta huvudbyggnaden revs tyvärr kort efter skolans nedläggning 1973.

Förhållandena för de utvecklingsstörda har förbättrats på ett sätt som initiativtagarna till Föreningen för sinnesslöa barns vård knappast kunde föreställa sig. De stora vårdinstitutionerna har kunnat stängas och de utvecklingsstörda integreras i samhället, inte minst tack vare Karl Grunewalds mångåriga och beundransvärda insatser.

Föreningen fortlever i form av Stiftelsen Sävstaholm, och den har fortfarande en uppgift att fylla. Den ger dels bidrag till forskningsprojekt och utvecklingsarbete – högsta belopp är nu 400 000 kronor per år för doktorander, dels pengar till utbildning och vård av utvecklingsstörda.

Föreningens förste ordförande, läkaren Gustaf Kjellberg, ivrade framsynt för medicinsk, pedagogisk och psykologisk forskning gällande de utvecklingsstörda. Stiftelsen Sävstaholm kan sägas verka i hans anda.

Fredrik von Feilitzen

f d överläkare, Stockholm; styrelseledamot i Medicinhistoriska museets vänner
Feilitzen@telia.com

REFERENSER

1. Grunewald K, Olsson T. Utan talan: Historia i bild från omsorgerna om utvecklingsstörda. Stockholm: Liber AB; 1997.
2. Scharin H. Slagstahemmet och dess förhistoria (1870–1970). Stockholm: Stockholms läns landstings omsorgsnämnd; 1990.
3. Montell E. Sävstaholmsföreningen: En krönika om ett företag för de psykiskt utvecklingsstörda. Stockholm: Stiftelsen Sävstaholm; 1982.
4. Frey TS. Nils Gustaf Kjellberg. Svenskt biografiskt lexikon. Band 21. Stockholm: Norstedts; 1975–1977.
5. Kjellberg G. Några ord om idioti och uppfostringsanstalter för sinnesslöa barn. 1–2. Uppsala: Almqvist & Wiksell; 1869, 1870. Ur Uppsala läkareförenings förhandlingar, band 4 och 6.
6. Petrén A. Grunddragen av sinnesslövärdens utveckling i Sverige. Mariestad: Berg; 1916.
7. Linroth K. Georg Schuldheis: Några minnesord, uttalade i Svenska Läkaresällskapet den 23 februari 1909. Stockholm: Hygiea; 1909.
8. Sveriges läkarehistoria. Tredje följden. Fjärde delen. Stockholm: A. J. Bruzelius; 1897.